

Quin paper poden tenir la representativitat i els referents diversos per combatre el racisme i per construir escoles i instituts inclusius?

(Il·lustració: Lydia Mba)

[...]
Si no era ni siquiera por mí
yo quería hallarla por los niños.
Fue entonces cuando
después de varias horas
días
semanas
meses
siglos
la encontramos
estaba escondida
en silencio
sola
pero finalmente habló

...y la historia...
esa maldita que se nos ocultó por tanto
tiempo
...habló...
a partir de entonces
ya no somos los mismos
ahora podemos amarnos
sonreír
y vivir
con voces mucho más ciertas
con mucha más certeza.

Al llegar, Shirley Campbell Barr

1/Emmarcament teòric

En aquest dossier abordarem la importància dels i les referents com a element de cohesió i inclusió així com a prevenció de les violències racistes. Donat el propi format del dossier, farem una breu aproximació teòrica i aportarem un seguit de referències i bones pràctiques per tal d'incorporar al nostre propi imaginari i a la nostra pràctica pedagògica referents diversos que representin la realitat de les aules i que enforteixen el sentiment de pertinença de tota la comunitat educativa¹.

Creiem en la importància dels i les referents diverses i plurals. És fonamental que les criatures i adolescents tinguin referents en què veure's identificades i reflectides. L'escriptora Chimamanda Ngozi Adichie ja ens adverteix del perill de la història única i com d'impressionables i vulnerables som davant del relat únic les persones, i sobretot els infants. Al seu primer [TED Talk](#) (2009) explica que quan era petita només tenia accés a contes i llibres americans i europeus; per això, quan va començar a escriure, els seus relats eren protagonitzats per persones blanques que tenien un seguit de problemes que no eren els propis d'una noia de Nigèria. Afegeix que no va ser fins que va conèixer la literatura africana que no es va adonar que persones com ella també podien protagonitzar històries, que era també digna de ser narrada la seva realitat i els seus anhels, que no només hi ha un relat del que són els llibres.

Apostem perquè des dels centres educatius es donin referents que trenquin amb la història única, estereotipada i estigmatitzada, de les persones d'origens i bagatges culturals diversos, normalitzant i positivitzant les diferències i fent que formin part de l'imaginari de l'alumnat. Un imaginari divers i ric que superi els estereotips hegemònics i racistes sobre la diversitat cultural i els processos migratoris. En aquesta línia, val la pena plantejar-se preguntes com...

Quantes escriptores racialitzades (negres, indígenes, gitanes, asiàtiques) coneixeu? I artistes no blanques? Quants personatges històrics, no blancs ni occidentals heu estudiat a l'educació formal? Quins referents musicals teniu? Algú és racialitzat i del sud global? Quantes pel·lícules no produïdes a occident heu vist? I actors i actrius no blanques? I d'altres geografies, més enllà d'Europa i els EUA? I a la televisió? I entre els nostres polítics? I al vostre centre educatiu, quins referents que no siguin blancs i catalans hi ha?

Convé revisar quins són els nostres referents i entendre que no és casual que la majoria siguin homes, *cis*ⁱⁱ i blancs. Aquestes **absències i infrarepresentacions**, així com l'**estereotipització** que sovint es reproduïx quan s'inclouen referents racialitzats, **amaguen relacions de poder asimètriques** on s'interseccionen diferents eixos i sistemes com el **racisme**, la **colonialitat**, el **patriarcat**, el **classisme** i el **capacitisme**. Aquests sistemes d'opressió són mecanismes de poder que centren la seva acció en els cossos. La ideologia humanista i el discurs científic i mèdic han pres el cos de l'home *cis*, blanc i sense discapacitat/normalitzat com a estàndard d'allò humà, universalitzant-lo i patologitzant la diferència (Preciado, 2018). Això és clau per entendre el paradigma actual de l'educació catalana i els greus problemes de la segregació i de l'abandonament escolar. Com explica l'Aina Tarabini (2017) a l'[informe](#) *L'escola no és per a tu: el rol dels centres educatius en l'abandonament escolar* el terme "diversitat" s'està emprant per amargar situacions de desigualtat i nombrar a tots aquells alumnes i famílies, que són percebudes com a problemàtiques i que trenquen

amb la norma; és a dir, **s'està pensant i ideant l'escola per a un tipus estàndard d'alumnat: blanc, autòcton i de classe mitjana.** (Tarabini, 2017)

La diversitat, de fet, és un tret inherent de la condició humana que, com a tal, és intrínseca al sistema educatiu. Pensar en un sistema homogeni, en un alumnat homogeni, és una fal·làcia [...] si el que es pretén amb el seu ús [del terme diversitat] és posar de manifest la complexitat que caracteritza alguns centres i la manca de recursos amb que sovint cal fer-hi front, diguem-ho amb aquests termes, però **no parlem de diversitat quan volem dir desigualtat.** (p. 68).

I tornant a la representació, ens hem d'adonar que, ara per ara, és una qüestió de privilegis i que molts cops no ens adonem de les absències, i aquest "no adonar-se" és un privilegi. Però podem fer un exercici de responsabilització per revertir aquesta dinàmicaⁱⁱⁱ; de fet, seguint la investigació de Tarabini, **la justícia en educació passa per 4 principis: redistribució, reconeixement, cura i representació.** En aquest dossier estem començant a apropar-nos al reconeixement i a la representació: hi ha presència i es dóna valor i respecte als sabers, habilitats i coneixements de diferents grups socials, tant a nivell organitzatiu com curricular, pedagògic i d'avaluació?

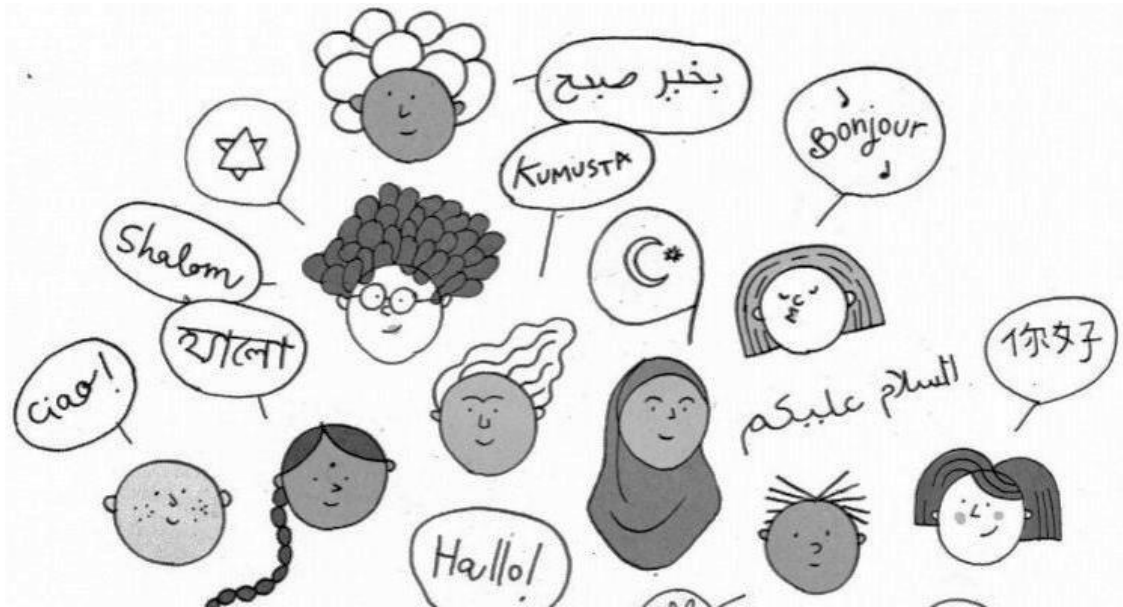
(Il·lustració: Moderna de Pueblo)

La selecció, la transmissió i l'avaluació del coneixement educatiu no és una qüestió purament tècnica o neutral, sinó que s'associa amb processos de desigualtat social i amb el grau de poder i reconeixement que tenen els diferents grups socials en termes de gènere, edat, classe social, etnicitat o discapacitat. El reconeixement i la representació de diferents coneixements, sabers i habilitats és, doncs, un punt de partida necessari per articular l'atenció a la diversitat als centres. (p. 39).

Aquest reconeixement passa per no usurpar les veus de les altres i cedir l'espai. Com ens diu la periodista i escriptora [Lucía Mbomio](#): "es importante que contemos nuestras propias historias, que las cantemos, que las bailemos, que las riamos, pero que las saquemos fuera, porque si no nos cuentan, y cuando nos cuentan nos deforman". Incorporar veus diverses, que de fet ja formen part de la nostra societat i de les nostres aules, però que sovint habiten els marges, les perifèries físiques i simbòliques, és fonamental. **Els continguts i currículums han de reflectir la realitat i desigs de tota la comunitat educativa;** és un exercici de justícia, reparació, reconeixement i

reconstrucció (Mbomío, 2020). A més a més, és una manera de recuperar referents històrics que sempre han existit i que mostren que la nostra història i societat sempre ha estat diversa pel que fa a cultures, religions i perfils ètnics; i que som el que som gràcies a aquestes aportacions^{iv}.

Incorporar aquests referents i representativitats diverses és un pilar per construir una identitat plural i inclusiva de centre en què les famílies i alumnat d'orígens i bagatges

(Il·lustració: Inés Sánchez)

culturals diversos se sentin part. A la mateixa vegada és la manera de què les famílies blanques catalanes sentin també aquesta diversitat com a part d'elles mateixes. És un exercici d'identificació i reconeixement mutu, el que Maalouf (2018) va anomenar "fil de pertinença" al seu assaig *Identidades asesinas*, on planteja que la **identitat** personal està en construcció i transformació permanent, la componen multitud de factors i pertinences (com la classe, l'ètnia, la religió, el gènere, la preferència sexual, etc.), **és complexa i per a la seva construcció és necessària la mirada dels altres**. Els diferents sentiments de pertinença de la nostra identitat s'activen pel reconeixement de l'altre però també pel rebuig i el dolor. El mateix succeeix amb les identitats col·lectives, com a societat, com a centre educatiu:

las sociedades deberían asumir sus múltiples pertenencias que han forjado su identidad a lo largo de la historia, y que aún siguen configurándola [...] mostrar, a través de símbolos visibles, que asumen su diversidad, de manera que cada ciudadano pueda identificarse con lo que ve a su alrededor, pueda reconocerse en la imagen del país en que vive y se vea movido a implicarse en él. (Maalouf, 2018: 176).

Per això, aquesta determinació de **conèixer-nos i reconèixer-nos és bàsica per generar unes comunitats educatives realment inclusives**. Ens hem de posicionar i ser proactives per transformar les relacions asimètriques de les nostres aules i afavorir espais de diàleg en què tothom se senti representat, reconegut, valorat i validat.

2/Criteris per a l'acció

- **Reconèixer**, valorar, validar i representar els sabers, habilitats i coneixements dels diferents grups socials que conformen la nostra comunitat educativa.
- **Parlar obertament** i en clau positiva **de la diversitat cultural**, d'origen i religiosa, així com dels processos migratoris.
- **Parlar obertament** i no treure importància al **bullying racista**: generar espais de diàleg per enfortir l'empatia i prendre consciència de com actuen i s'articulen les violències racistes, molts cops invisibilitzades. Us deixem l'[enllac](#) de la campanya "Suspenso al racismo" iniciada el 2019 a l'estat espanyol.
- Incorporar un **llenguatge inclusiu** en què totes les famílies i l'alumnat se sentin interpel·lats d'una manera curosa. Us deixem un [article](#) sobre els microracismes a la llengua castellana i la [Guia](#) de llenguatge inclusiu de l'Ajuntament de Barcelona.
- **Diversificar els materials**:
  - Incloure materials que parlin obertament de les diversitats d'origen, religioses i culturals: llibres, contes, pel·lícules, etc. I que estiguin realitzats per persones travessades per aquestes diversitats en primera persona.
  - Incloure materials amb presència i visibilitat de persones migrades i/o racialitzades però que el focus no estigui posat en aquesta particularitat de la seva identitat. Normalitzar la presència suposa deixar de reduir a una persona a una part de la seva identitat i reconèixer que les identitats són polièdriques, per tant, totes les persones som molt més que una sola cosa.
- **Incloure referents diversos** al centre educatiu:
  - Conèixer i aportar referències de persones racialitzades en diferents àmbits (ciències, arts, història, esports, etc.). Normalitzar la diversitat d'origen i cultural fent que formi part de l'imaginari de l'alumnat i que sigui un imaginari divers i ric que trenqui amb els estereotips hegemònics racistes.
  - Incorporar referents culturals i històrics diversos que amplien alhora el nostre horitzó cultural de manera transversal: com apunta Lucía Mbomio, parlar de persones no blanques o consultar-les només per parlar de racisme és una conducta racista^v. Per exemple, podem abordar temes com la diversitat afectiva-sexual i de gènere utilitzant referents no occidentals i racialitzats^{vi}.
- **Descolonitzar el currículum**: deixar de posar la mirada únicament en occident, universalitzant les seves experiències i la seva Història. **Incloure aportacions històriques dels països del sud global**, així com deixar de parlar en termes de "Reconquesta" o de "descobriments d'Amèrica". Explicar, en un sentit de reparació, la colonització i la tracta de persones esclavitzades per prendre consciència de les implicacions que tenen en l'actualitat el llegat de segles d'espoli i expropiació^{vii}. I també, **reconèixer l'existència i aportacions de pobles i cultures diverses** que conformen **el que avui és Catalunya**, com per exemple, ensenyar la història del poble gitano.

3/Referents

Recuperant la idea exposada de la necessitat de diversificar veus i històries us oferim un petit banc de referències per llegir i escoltar altres experiències, coneixements i perspectives. Com diu l'artista polifacètic **Chenta Tsai** (conegut com a **putochinomaricón**) al seu llibre **Arroz Tres Delicias. Sexo, raza y genero** (2019), i que ens serveix com a primera referència:

Es hora de que reclamemos nuestros espacios y contemos nuestras experiencias, nuestras vivencias en primera persona [...] ser nosotres quienes hablamos por nosotres, abandonar ese lugar de no enunciación en el que nos han situado: invisibilizándonos, haciéndonos desaparecer en una sociedad que se autodefine como blanca sin reconocer su propio mestizaje. (p.19).

Projectes i col·lectius

- **Catàrsia**: col·lectiu d'asiàticdescendents. Destaquem la campanya "[El racisme al món artístic](#)" que estan realitzant amb la [Xarxa Barcelona Antirumors](#).
- **Tinta Negra**: Col·lectiu d'actrius, actors i creadores afrodescendents. Entre les seves membres es troben les cantants de [The Sey Sisters](#) i l'actriu [Silvia Albert](#) creadora de les obres *No es país para negras* i *Blackface y otras vergüenzas*.
  - **Joventut Multicultural Musulmana (JMM)**: associació de joves musulmans de diferents orígens que treballen per apropar l'Islam al conjunt de la societat.
  - **Ex Menas**: Associació de joves migrats extutelats que reivindiquen una veu pròpia en els debats socials que els envolten i que alimenten l'estigma i els prejudicis.
  - **Pretendemos gitanizar el mundo**: espai de divulgació científica d'una contra narrativa sobre la Cultura Gitana i de suport en xarxa a les iniciatives contra l'antigitanisme. Li donen vida [Silvia Agüero](#), feminista i activista gitana, i Nicolás Jiménez, sociòleg i investigador gitano.
  - **Ververipen, Roms por la diversidad**: Associació de persones gitanes i LGTBI que treballen per la interculturalitat i pel respecte a la diversitat afectiva-sexual.
  - **Escuelita antirracista**: projecte impulsat per l'Espai de l'Immigrant. Fan tallers a centres educatius impartits per persones migrades i/o racialitzades. Van guanyar el Premi Solidaritat 2018 de l'Institut de Drets Humans de Catalunya.

Mitjans de comunicació

- **Afrofeminas:** “es una comunidad en línea para las mujeres afrodescendientes/negras y racializadas”. En aquest [article](#) recomanen pel·lícules protagonitzades per dones racialitzades.
- **Negrxs-Magazine:** revista digital per “construir una identidad colectiva, heterogénea de la comunidad negra, africana, africano-descendiente”. Destaquem la **iniciativa de referents racialitzats** que han portat a terme a les [xarxes socials](#).
- **Pai Pai Mag:** revista digital de la diàspora asiàtica creada a principis de 2020. Us deixem l'[enllaç](#) d'exemple d'un article sobre referents.

(Il·lustració de Flor del Tamarindo, dins de la iniciativa de referents de Negrxs Magazine. Lucrecia Pérez Matos va ser una dona dominicana, migrant i treballadora, assassinada al 1992 a Madrid pel fet de ser negra. El seu assassinat està enregistrat com el primer crim racista d'Espanya. Va ser un punt d'inflexió a la lluita antiracista de l'estat).

Diaris i ràdios virtuals aliades

- **La Directa:** destaquem el projecte [Relats Reals](#) en què es reconstrueixen casos reals recollits pel servei d'atenció i denúncia de SOS Racisme. I destaquem també **18+1: un jovent que camina**, sèrie documental de l'Agència Talaia i publicada a la Directa que recull els testimonis sobre el viatge i realitat de joves que han migrat sols.
- **Eldiario.es:** col·laborador **Moha Gerehou** amb [secció pròpia](#) en format vídeo sobre el racisme.
- **El Periódico:** columna [Desenredando](#), de la comunicadora afrofeminista **Desirée Bela**.
- **Carne Cruda:** ràdio independent amb suport de eldiario.es que té una [secció](#) setmanal amb **Chenta Tsai**, *putochinomaricon*.

4/Bones pràctiques

- **Eina didàctica per al treball intercultural als espais educatius** (2020): [Guia](#) creada pel Grup Interreligió i pel Grup d'Educació Comunitària del Raval. Concebuda com a eina complementària del [Calendari de Celebracions del Raval](#), recull les festivitats culturals i religioses celebrades pel veïnat del barri i de la ciutat. Pensada com a material de suport per a la comunitat educativa, per treballar la diversitat, donant eines i exemples d'una escola inclusiva.
- **Akana:** obra de teatre produïda per l'associació [Veus Gitanes](#) i **representada al festival del Grec del 2018**. L'obra és producte del projecte socioeducatiu portat a terme al barri de La Mina amb joves d'entre 9 i 25 anys. És un crit de denúncia de la situació d'exclusió sistèmica del poble gitano i un acte de recuperació del seu llegat i història.
- **Enseñar África: una mirada en positivo** (2013): projecte impulsat per Casa África i desenvolupat per la Universitat de Las Palmas de Gran Canaria en col·laboració amb la universitat Cheikh Anta Diop de Senegal, així com amb diferents universitats i centres culturals del Marroc, Guinea Equatorial i Moçambic. El resultat ha estat la producció d'uns materials didàctics, pensats per a l'últim cicle de l'educació

secundària, amb els que apropar les realitats africanes en clau positiva i de manera interactiva.

- **Fons específics de la Xarxa de Biblioteques de Barcelona:** Destaquem els fons en xinès de la [Biblioteca Sagrada Família](#) i de la [biblioteca Fort Pienc](#), així com els fons de la biblioteca Sant Pau-Santa Creu especialitzats en el [subcontinent indi](#) i en el [Món àrab](#), amb una subsecció sobre la llengua i cultura amazigh. Des de la diputació de Barcelona s'ha fet aquesta [guia de lectura](#) sobre la discriminació racial, en el context de les manifestacions globals arran de l'assassinat de George Floyd.

Contes infantils

- **[African-meninas](#). Lideratge femení en el Continent Africà:** llibre il·lustrat, de Karo Moret (Ediciones Wanafrica, 2019). Recull les històries de 30 dones africanes. Es va realitzar una [exposició](#) al Centre Cívic Fort Pienc al març de 2020.
- ***Leila, ¡tan iguales i tan diferentes!***, de Miriam Hatibi (Estrella Polar, 2018). Destaca per la representativitat diversa i interseccional.
- ***La gota d'aigua***, d'Inés Castel-Branco (AKIARA books, 2018). Basat en la metàfora intercultural de Raimon Panikkar. Apropa de manera poètica la mort als més petits, alhora que contempla i lliga cosmovisions orientals i occidentals.
- ***Lia, la novia Sirena***: pedagoga, activista trans i contacontes afroamericana. Us enllacem dos contes narrats per ella: [Serelepe](#), conte antiracista i [Sirenes](#), sobre un nen que vol vestir-se de sirena.
- **[El príncipe blanco y la resistencia del pueblo cercano](#)**: conte de l'activista i artista peruana [Daniela Ortiz](#) (2018). És un conte per pintar que tracta, en llenguatge infantil, la colonització i la resistència indígena.

Bibliografia

- Maalouf, A. (2018). *Identidades asesinas*. Madrid: Alianza Editorial
- Mbomio, L. (2020, abril 29). Narrarse a sí misma. *Pikara Magazine*. Recuperat de: [\[Enllaç\]](#)
- Preciado, P. (2018). *Lorenza Böttner. Rèquiem per la norma*. Barcelona: La Virreina Centre de la Imatge, Ajuntament de Barcelona. Recuperat de: [\[Enllaç\]](#)
- Tarabini, A. (2017). *L'escola no és per a tu: el rol dels centres educatius en l'abandonament escolar*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- Tsai, C. (2019). *Arroz tres delicias. Sexo, raza y género*. Barcelona: Peguin Random House Grupo Editorial.

Crèdits

Material elaborat per l'Institut Diversitas, en el marc del Programa "Escoles per la Igualtat i la Diversitat", impulsat pel Consorci d'Educació de Barcelona. Autora: Ana Rial. Col·laboradores: Anna Berbel, Adriana Cabecera i Rodrigo Prieto.

i Per facilitar la lectura a les persones amb dislèxia, utilitzem tipografia ARIAL i justificació esquerra a tot el document.

ii Les persones *cisgènere* són aquelles que la seva identitat de gènere coincideix amb el sexe assignat en funció de la genitalitat. És a dir, que cis és l'antònim de trans.

iii Un bon exemple és la sinèrgia entre la il·lustradora Moderna de Pueblo i la periodista Lucía Mbomio. Trobareu els seus treballs tant a [Facebook](#) com a [Instagram](#).

iv Recomanem el documental [Gurumbé, canciones de tu memoria negra](#), que recupera la memòria i llegat cultural de la població negreafricana esclavitzada a Espanya.

v <https://www.pikaramagazine.com/2018/01/racismo-medios/>

vi Si aneu a aquest [dossier](#) elaborat en el marc d'aquesta formació trobareu referències racialitzades per fer un abordatge interseccional de les diversitats de gènere i sexe-afectives.

vii Us [enllacem](#) la conferència donada per Karo Moret, historiadora afrocubana i investigadora de la UPF.